

(13)

OSMANLI-RUSYA-MOLDAVYA DAVRANIŞLARI ÇERÇEVESİ İÇERİSİNDE GÜNEY-DOĞU AVRUPA GAGAUZLARIN ETNİK TARİHİ Dr. Olga RADOVA-KARANASTAS

Her milletin dili, edebiyatı, genelden bütün kültürü, tarihe bağlı. Nasıl yok tarih milletsiz, öyle da yok millet tarihsiz, dilsiz, kültürsüz. Yok küçük millet, küçük dil, küçük kültür, ama var sayısı az milletlerin dili, edebiyatı, kültürü. Gagauz milleti de onların birisidir. Onun uzun ve zengin tarihi, derin köklü kültürü, edebiyatı var.

Gagauzların evelki etnik tarihi o migratsiya protseslarına bağlı, açan onların dedelerinin bir kısmı VII-XI-ci yüzyıllarda Güney-Doğu Avrupa'da, tarihsel bölgelerde - Bucak'ta, Dobruca'da, Makedoniya'da, Trakiya'da yerleşiyorlar¹⁶⁵.

Çağdaş zamanda gagauzların tarihine, kültürüne, dinine ilgili sorular, bilim dünyasında çok tartışmalar çıkarıyorlar, deyceyz: ne zaman onlar bir etnos gibi oluştular, dinlerini kabul ettiler, çeşitli tarihsel bölgelerde yerleştiler; gagauzların dedelerinin soyları kimlerden geliyor, ne kadar onların nüfusu ve daha çok çeşitli sorular var?

Bugün, kaynaklara temellenerek, konumuzla ilgili bilgileri sizlerle paylaşmağa çalışabiliriz.

Gagauzların evelki etnik tarihi

Gagauzların evelki etnik tarihi¹⁶⁶ ve onların Bucakta ve Güneydoğu Avrupa'nın diğer tarihsel bölgelerinde yerleşim yerleri o migratsiya protseslarınınla bağlı, açan gagauzların dedelerinin bir kısmı Orta Asya'dan çıkıp, Poyrazdaki Kara Denizin boyunca bulunan kırlardan geçip, Güney-Doğu Avrupa'da yerleşip, yaşamaya başladılar¹⁶⁷. Gagauzların dedelerinin bir kısmı VII-XI-ci yüzyıllarda Balkanlara yaşamağa geçmişler, Balkan yolunda onlar Bucak'ta da yerleşmişler. Gagauzlar Güneydoğu Avrupa'da, artık bir bağımsız etnos – “gagauz” gibi oluştuktan sonra, bir kısmı Balkanlar'dan geri – Bassarabiya'nın güney taraflarına – Bucak'a¹⁶⁸ – göç ediyorlar¹⁶⁹ ve oradaki yerli gagauzların ve diyer etnosların içinde yerleşiyorlar.

Gagauzların dili ve soy kökleri:

Gagauzların soy köklerine çeşitli türk boyları girmişler ve kültürlerine komşu yaşayan milletlerden de elementler katılmışlar, onların dedeleri asırlar boyunca – Asya'da, Güney-doğu Avrupa'da çeşitli milletlerle komşu olarak yaşamışlardı. Ama gagauzlar bir etnos olarak Güney-doğu Avrupa'da oluştular. Bugün bilimsel bilgiler gösteriyorlar ki, gagauzlar kültürlerine ve dillerine göre bir türk milletidir.

¹⁶⁵ Olabilir Anadolu'da da, bu konuyla ilgili araştırmalar daha gidiyorlar.

¹⁶⁶ Etnik istoriyası – этническая история.

¹⁶⁷ Gagauzların dedelerinin bir payı, Avropaya geçerken Bucak kırlarında da oturmuşlar.

¹⁶⁸ Eveldän Bucak denilirdi Besarabiyanın üülen tarafının bir payına. 1812 yıldan buyanı – “Besarabiya” antroponiminin maanası genişlendi – genişlendi çünkü bu ad Bucak kırlarına da başlandı denilmää. Bucaan poyraz sınırı Verhniy Trayan Valından geçärdi. Bucaan içinä girärdi Akkerman uezdın hem Bender uezdın taa büyük bir payı. Tarafın Bucak adı – turan soylarından çekilerlar hem baali turan boylarının orada bulunmalarının. Turan dillerindä: gagauzçada, nogay dilindä, Türkiye türkçesinde – söz “köşä” hem “bucak” - sinonim. Söz “bucak” kullanılır topraklarla ilgili maanalarda (demäk, ki uzak erdä bulunan bir kenar, köşä gibi era – “bucak” deniler).

¹⁶⁹ Göç ettilär – geçtilär - переселились. Göçmennär - переселенцы.

Tanınmış doğubilimcisi N.A.Baskakov kendi klassifikasyonuna göre, gagauz dilini güney-batı oğuz dil grubunun, oğuz-bulgar kolu altında buluyor¹⁷⁰.

XX asrın başlangıcında bolgar araştırmacı G.Dimitrov, yayınlanmış bilim yazılarına analiz yapıp, gagauzların êtnogenezisiyle ilgili 19 çeşitli varsayım buluyor¹⁷¹. 1967 yılında Rusya'daki bilim adamı M.Guboglo gene gagauzların êtnogenezisiyle ilgili 21 varsayım buluyor¹⁷². O yazıyor: "Gagauzların kökeni üzerine çok çeşitli hipotezler var: türkleştirilmiş hıristiyanlar veya hıristiyanlaşmış türkler; türk dilini kabul eden bolgarlar vb. Türkiye'de Selçuk teorisi yaygındır, ona göre, gagauzlar XIII. yüzyılda Sultan Keykavusun önderliğinde Dobruca'ya göçürülen Küçük Asya Türklerinin torunlarıdır ve onlar rus çöllerinden gelen kumanlarla (polovtsılarla) beraber Dobruca'da "Oğuz devletini" ("Üziyelet") temellemişler"¹⁷³.

Çağdaş zamanda rus, moldovan, gagauz araştırmacıları, gagauzların bağımsız bir halk olarak X. yüzyıldan itibaren, Balkanlar'da yerleşen Kuzey Türk boylarının – peçeneg, uz, polovets soylarından oluştuğunu kabul ediyorlar¹⁷⁴.

Oğuzlar kaynaklarda çeşitli adlarla biliniyorlar - "türk-uzlar" veya "türk-oğuzlar" gibi, onlar rus vakayinamelerinde "kara klobuklar" olarak da geçerler.

Burada özellikle belirtmeliyiz (bu makalenin yazarı sayer) ki, çağdaş gagauzların êtnogenezisine "bulgar" (türki-bulgar) elemanı da katılmış¹⁷⁵, onun bir komponenti olarak, burada sözümüz türk-bulgarlar (yeki türki-bulgarlar) içindir, bunlar daha VII asırda Asparuh'un önderliğinde Balkanlara göç etmişler. Sonra günümüz bolgar araştırmacıları onlara "protobolgar" veya "Asparuh bolgarları" demişler.

Evvelki zamanlarda türki-bulgarlara "bilir" denildiğini Lejan'ın çalışmalarında görüyoruz. O şöyle yazıyor: "Bilinen tanınmış yazarların sözlerine göre, o devlette "bilirler" yaşarlarmış. Şarafik tarafından o isim "bolgarlar" (bilirler, türki-bulgarlar – O.K.Radova-Karanastas) olarak kabul edildi, Tatisçev'in yazılarına göre onnar (türki-

¹⁷⁰ БАСКАКОВ, Н.А. Историко-типологическая фонология тюркских языков. Москва, 1988, стр.115-119.

¹⁷¹ ДИМИТРОВ, Г. Гагаузи. Потеклото и происхождито на думата. Известия на Варненско археологичното дружество. Варна, 1909, №2, стр.15-25.

¹⁷² ГУБОГЛО, М.Н. Этническая принадлежность гагаузов (Историография проблемы) // Советская этнография. 1967, №3, стр.159-167.

¹⁷³ ГУБОГЛО, М.Н. Гагаузы // Народы России. Энциклопедия. Москва, 1994, стр.128.

¹⁷⁴ БАСКАКОВ, Н.А. Тюркские языки. М.,1960; ГАЙДАРЖИ, Г.А. Гагаузский язык // Российский этнограф. Этнологический Альманах. 1993, №17, стр.184-198; ГУБОГЛО, М.Н. Этническая принадлежность гагаузов (Историография проблемы) // Журнал «Советская этнография». 1967, №3, стр.160-167; ЗЕЛЕНЧУК, В.С. Население Бессарабии и Поднепровья в XIX в. (этнические и социально-демографические процессы). Кишинев, 1978, стр.287; КУРОГЛО, С.С. Семейная обрядность гагаузов в XIX -начале XX вв. Кишинев, 1980; КАРАНАСТАС-РАДОВА, О.К. Гагаузы в составе задунайских переселенцев и их поселения в Буджаке (конец XVIII – первая четверть XIX вв.). Кишинев-Комрат, 2001, 133 стр.; KARANASTAS-RADOVA, O.K. Tuna ötesi göçmenleri ve Gagavuzlar – 19. Yüzyıl sonları – 20. Yüzyıl başları. Rusça'dan Türkçe'ye çeviren Prof.Dr.Mehman MUSAOĞLU. Türk dünyası yazarlar ve sanatçılar vakfı "TÜRKSAV", Ankara, 2004, 149 s. (Yazarın oricinal yazılarında " ...18. Yüzyıl sonları – 19. Yüzyılın başları" yazılı, tercüme yapırkene veya yayınlarkene burada bugün bir hata kaçırılmış, gagauzların Bucak'ta var olduklarını 100 yıl daha sonra gösterilmiş. Hataları doğrutmağa deyni yazar sayêr ki, bu kitab Türkiye türkçesinde yeniden yayınlansın lâzım).

¹⁷⁵ РАДОВА (КАРАНАСТАС), О.К. Гагаузы Буджака. Этническая история и формирование этноса // Ежегодник Института Межэтнических исследований. Том I., Кишинэу, 2000, стр.91.

bulgarlar – O.K.Radova-Karanastas), kendilerine “bilirler” derlermiş”¹⁷⁶. Gagauz dilindä “bilir” sözün maanası – demäk ki “bilän”, “açıkgöz”, “bilginç”; türk dilindä¹⁷⁷ – katkı sözlerin bir payıdır: “değerbilir”¹⁷⁸, “bilirkişi”¹⁷⁹.

XIII asırın ortasında Dobruca’da Oğuz devleti kurulmuş, onun başkenti Karvon (şimdiki Balçık) şehriymiş, bu devlette uzlar, peçenegler, bulgarlar ve diğer türk milletleri yaşarlarmış¹⁸⁰. Bu tarihsel olaylar gagauz halkının oluşmasına yardımcı oldular. Gagauz halkının êtnik özüne daha çok türki-oğuz (yek turan) boyları girdiler.

Bilim araştırmaları göstererler, ani gagauzların kültürasında, onların folklorunda taha da evelki zamannardan, Hristosun duumasından önce (a.H.d.ö.) - VI-IV asirlerdän beeri¹⁸¹, skif ve êllin zamanından kalma, elementler da korunabilmişler¹⁸².

Böylelikle görünüyor ki, gagauzların dedeleri Bizans İmparatorluğu zamanında Güney-doğu Avrupa’da yerleşmişler, daha sonra o topraklar Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içerisinde kalıyorlar, orta asırlarda gagauzların dedelerinin yerleştiği tarihsel bölgeler şunlardı: Bucak, Dobruca, Makedoniya, Trakiya, olabilir Anatoliya da.

Gagauzların dedeleri osmanlı-türklerinden de, selcuklu-türklerinden de daha önce Balkan’lara geldiler. Türkler Orta Asya’dan dağıldıklarından, ≈700-1100 yıldan sonra, Balkanlar’da gene buluştular. Ama bu asırlar içinde çok işler deyişti. Gagauzların dedeleri hristian dinini kabul ettiler, selcuklu ve osmanlı türkleri ise – müslüman oldular. O vakitlerde ise okadar êtnik kökeni önemli deyildi, din daha önemliydi. Din hertürlü halkları biraraya toplardı. Onun için, gagauzların kültürleri de, mentaliteleri de ortodox-hristian dinin kanunlarına göre oluştu.

Gagauzların etnogenezinin ilgili yeni açıklamalar

Araştırmalar gösteriyorlar ki, osmanlı döneminde, tarihsel Bucak (ve (veya Basarabiya) topraklarında yerli türk(i) soylu insannara, osmanlılar “tatar” demişler. Deyceyz, XVI asirde “tatar” kelemesi o maanaya geliyordu, neya şindiki (çağadaş) zamanda “türk(i)”¹⁸³ kelemenin maanası geliyor. Sonra o türki boyları, angıları milâttan önce VI yüzyılda – milâdî târihinin I yüzyılında, oturuşmuştlar tarihsel Bucak’ta daha İskit(s)i döneminde - bunnarı gösteriyorlar o elemanlar, angıları

¹⁷⁶ ЛЕЖАН. *Этнография Европейской Турции* // Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом. Выпуск VI. Санкт-Петербург, 1864, стр.33; см. также: РАДОВА (КАРАНАСТАС), О.К. *Гагаузы Буджака. Этническая история и формирование этноса* // Ежегодник Института Межэтнических исследований. Том I., Кишинэу, 2000, стр.91.

¹⁷⁷ Türk dilindä – В данном случае имеется в виду на современном турецком языке.

¹⁷⁸ Değerbilir (tur.) – знающий цену, ценитель.

¹⁷⁹ Bilirkişi (tur.) – знаток, специалист.

¹⁸⁰ БАЛАСЧЕВ, Г. *Държавата на огузите в Добруджа* // Военни известия. Т. XXVI, 1917, №36.

¹⁸¹ VI-IV asirlerdän, Hristosun duumasından önce (a.H.d.ö.) – VI-IV вв. до н.э.

¹⁸² Dr. Olga RADOVA-KARANASTAS’ın konuşması 29 Ekim 2005 tarihinde, bilim Konferetsiyada «Эпоха эллинизма: современность и актуальность» (Moldova, Kişinev). Bildiri (makale) “Vesti Gagauzii” gazetesinde yayınlandı, №89-90 (7284-7285), 27 temmuz 2006 г., s. 6-7; bak. daha: РАДОВА-КАРАНАСТАС, О.К. *Путь к себе: аспекты истории, культуры, демографии, этнографии, этногенеза гагаузов*. Кишинев, 2008, стр.209-219, 280-284.

¹⁸³ Türk(i) – тюркский. Toplam çeşitli türk(i) boylarına “tatar” denilirdi, osmanlıların soylarından gelenlere (onnarda hep “türk(i)” boyları) – “osmalı” denilirdi.

korunmuşlar Güney Besarabiya’da yaşayan Gagauzların ruh kültüründe; ve o tarihsel ve coğrafya olayları, angıları için Gerodotun yazılarında buluyoruz¹⁸⁴; peçenegler (IX y.), uzlar (“türk-uzlar” veya “türk-oğuzlar” veya “kara klobuklar”, X-XI yy.), kumannar (veya polovtsılar) – XII-XIII asirlerde.

Kaynaklar gösterir ki, 13-16 yüzyıllarda gagauzlar Balkanlar’da artık bir halk gibi olmuşlardı. Ama gagauzların bir kısmı Balkanlar’dan, Bulgaristan’ın kuzeydoğusundan, Bucak’a geri göçtüler. Niçin bu işler oldu? Çünkü, bir taraftan ekonomik sıkıntısı vardı, bir taraftan da din antipatisi ortodox-hristianlardan vardı, hangileri bulgar kliselerine kendilerini çekerdiler (gagauzlar ise (u)rum kliselerine saygı duyardılar, onlardan atılmağa istemezdi) ve müslümanların da tarafından kimi sıkıntılar olabilirdi olsun.

Önce gagauz aileleri, Bulgaristan’ın kuzeydoğu bölgelerinden çıkıp, Poloniya’da yerleşmek istediler, ama orada da kalmayıp, Bucak’a geçtiler. O gagauzlar, angılar XVI-XVIII-ci yüzyıllarda ve 1806-cı yılına kadar Bucak’ta yerleştiler - onlara “eski” göçmen denildi. 1806-1812-ci rus-türk savaşı¹⁸⁵ zamanında ve savaştan sonra Bucak’a gelenlere – “yeni göçmen” denildi. “Eski” gagauz göçmenleri Bucak’ta nogaylarla bile yaşamışlar. Bunu arşiv belgeleri¹⁸⁶ ve yayınlanan kaynaklar gösteriyorlar. A.A.Skalkovskiy yazardı ki, “onlar burada rahat ve dost olarak nogaylarla birlikte yaşarlardı”.

XVIII-XIX-cu asirlerde, rus-türk savaşları zamanında – 1735-1739, 1768-1774, 1787-1791, 1806-1812 yıllarda Balkanlar’dan çok gagauz göçmeni Bucak’a geldiler. Rus kaynaklarında onlara “bulgar göçmenleri” denildi, ama aslında o göçmenler – gagauzlardı; bulgarlar (çağdaş zamandaki, slavlaşmış bulgarlar) daha sonra Bucağa geldiler, açan 1807-ci yılda heptän ruslar nogayları kaldırdılar (başka yerlere göçtirdiler).

Gagauzları êtnik olarak yunan ((u)rum) da, bulgar da, moldovan da, rumelili de yazmışlar – angı topraklardan veya devletten geldiysalar – ona göre da kayıttetmişler, ama göçmenlerin adları ve lâkabları (laabları) onların gagauz olduğunu gösterir. Örnek olarak, XVIII-ci yüzyılın sonunda – XIX-cu yüzyılın başında gagauz göçmenlerinin adlarını ve lâkablarını vereceğiz: Hrison Horoglu, Mitiş Çilingir, Todor Kışoglu, Mitiş Kazmalı, Matey Popazoglu, Todor Trandafiroglu, Todor Terzi, Tanas Saraycı, Voyko Varbanoglu, İvan Zaharoglu, Nastas Kara, Dmitriy Altıparmak, Enço Çoban, İvan Karaca, Zeçu Kösä, Tanas Dabracioglu, Semion Malkoglu, Yorga

¹⁸⁴ Daha derinden bak kaynağa (RADOVA-KARANASTAS, O.K. **Kendine doğru yol: Gagauzların tarihine, kültürüne, demografyasına, etnografyasına, etnogenezisine bakıılar. I. Basım.** Kişinev, 2008, s. 209-219); daha bak: RADOVA-KARANASTAS, O.K. **Kendine doğru yol: Gagauzların tarihine, kültürüne, demografyasına, etnografyasına, etnogenezisine bakıılar. II. Basım.** Kişinev, 2009, s. 277-288; **Путь к себе: Аспекты истории, культуры, демографии, этногенеза гагаузов. Выпуск I,** Кишинев, 2008, стр. 209-219; (bak. daha: РАДОВА-КАРАНАСТАС, O.K. **Путь к себе: Аспекты истории..., Выпуск II,** Кишинев, 2009, С.277-288).

¹⁸⁵ Burada bilim tarafından daha doorusu olabilir, herlicaam “Rus(ya)-Osmanlı savaşı” terminini kullanarsak.

¹⁸⁶ КАРНАСТАС-РАДОВА, O.K. **Гагаузы в составе задунайских переселенцев и их поселения в Буджаке (конец XVIII – первая четверть XIX вв.).** Кишинев-Комрат, 2001, 133 стр.; КАРНАСТАС-РАДОВА, O.K. **Tuna ötesi göçmenleri ve Gagavuzlar – 19. Yüzyıl sonları – 20. Yüzyıl başları.** Rusça’dan Türkçe’ye çeviren Prof.Dr.Mehman MUSAOĞLU. Türk dünyası yazarlar ve sanatçılar vakfı “TÜRKSAY”, Ankara, 2004, 149 s.

Tasmalıoğlu, Dimitriy Urumoğlu, Örgi Karanfil, Kolio Enço Torkçi, Kara Tanasoglu, İvan Karacaoglu h.b.

Gagauzların dini

Gagauzlar millet olarak türk, din olarak – ortodox-hristiyanlar. Onların dedeleri Balkan yolunda – Bucak'ta, bir kısmı da Balkanlar'da yerleşmiş. Balkan yolunda - yaşadığı, yerleştiği topraklarda gagauzların dedeleri iz bırakmışlar. Onların izlerini şimdiki zamanda arheologlar buluyorlar. Burada özellikle belirtmek gerekir ki, etnonim “gagauz” Güneydoğu Avrupa'da oluştu ve bugün cevap vermek zor hangi asırda “gagauz” etnonimi oluştu, ama esaba aldıynana, ani XII-ci yüzyılda yunan ve Bulgar kiliselerin arasında dartsımak başladı, olabilir ki, “gagauz” etnonimi da hep o zamanlarda peydalansın, var nasıl demeğe ki, gagauzlar hep o zamanlarda bir etnos (millet) gibi oluşmağa başladılar. O zamanlar bulgar kiliseleri (merkezi Tırново'daydı) (u)rum kiliselerinden ayırılmaya (urum kiliselerinin merkezi Ohrid'taydı) çalışıyordu. Urum kiliseleri de, bulgar kiliseleri de Konstantinopol ortodox patrikliğine bağlıydılar, ama kiliselerin ikisi de Balkan'ların güneydoğusunda dincileri kendi tarafına çekmeye çalışırlardı.

Önceleri hepsi gagauzlar (u)rum Bizans kiliselerine bağlıydılar ve yunan yazılarını da kullanıyorlardı. O zamanlar Bizans imparatorluğu kuvetliydi, onun için de bu din kanunları artık geleneksel (traditsiya) gibi olduydular. Bunlar gösteriyor ki, önce gagauzlara (u)rum kültürü katıldı. Daha sonra, bulgar kiliselerinin baskısından, kimi gagauz din adamları – popazlar, “bulgar kiliselerine” dönmek zorunda kaldılar. Bulgar kiliselerine bağlı kalan gagauzları belirtmek (göstermek) için yeni bir terim kullanmağa başladılar – onlara “bu(o)lgar gagauzları” dediler, (u)rum kiliselerine de bağlı olan gagauzlara - “yunan gagauzları” dediler (“yunan gagauzları” kendilerini “hasıl gagauz” sayardılar)¹⁸⁷.

Kiliseler bölündükten sonra, “bu(o)lgar” gagauzlarına daha çok bulgar kültürü katılmağa başlandı, çünkü kiliselerde slujba bulgar dilinde idi ve okullarda da gagauzlara hep bu(o)lgarca öğretiler.

Araştırmalar gösteriyorlar ki, Gagauzların dedeleri çok erken bir tarihsel dönemde hristiyan ortodoks dinini kabul ediyorlar. Gagauzlar ortodoks hristiyan oldukları için türk soylu milletlerin çoğundan, dini bakımından ayrılıyorlar. Sonuç olarak gagauzların dedelerinin hristiyan dinini nezaman kabul ettiklerini söylemek zor. Ama Güney ve Doğu Avrupa'da hristiyanlığın dağılmasının genel sürecini göz önüne alırsak, görünür ki, gagauzların dedeleri daha çounluu Balkanlar'da X-XI asırlarda (bu en son zamanlar) hristiyanlığı kabul etmişlerdir¹⁸⁸, ama bu soruyla ilgili başka bir görüş daha var, ona göre deniliyor ki, gagauzların dedeleri ortodoks hristiyanlığı Dobraca'da XIII. asırda kabul etmişler, açan onlar Oğuz devleti içinde bulunuyorlarmış¹⁸⁹. Başka kaynaklar ise gösteriyorlar ki, gagauzların dedelerinin bir kısmı hristiyanlığı Balkan döneminden önce de kabul etmişler¹⁹⁰. Ayrıca Lejan yazıyor ki, bolgarlar (türk-bulgarlar - gagauzların dedelerinin bir kısmı - O.K.Radova-

¹⁸⁷ Makarki bulgar kiliseleri da,urum kiliseleri da ortodox-hristian din kanunlarını kullanardılar.

¹⁸⁸ РАДОВА, О.К. Гагаузы Бессарабии. Расселение и численность в XIX в. //

Этнографическое обозрение. 1997, №1, стр.121-128.

¹⁸⁹ CARANTINI. *Dictionnaire des nationalités et des minorités en. U.R.S.S.*, Paris, 1990. P.78.

¹⁹⁰ РАДОВА (КАРАНАСТАС), О.К. Гагаузы Буджака. Этническая история и формирование этноса // Академия Наук Республики Молдова. Ежегодник Института межэтнических исследований. Том. I, Кишинэу, 2000, стр.92.

Karanastas) hıristiyanlığı 867 yılı civarında kabul etmişler¹⁹¹. Bucak'ta yaşayan türk soylu insanların IX. asırda hıristiyanlığı kabul ettiklerini A.Zaşçuk da yazıyor.

Hıristiyanlık gagauzların hem kültüründe hem de êtnik bilincinde iz bırakmış. Şu an gagauzlar kendilerini bağımsız bir türk milleti gibi ve êtnik ana yurtları olarak ta Bucak topraklarını görüyorlar. Gagauz milletinin oluşum aşamaları çok geniş bir coğrafyada oluştu ve 14 asırdan fazla zaman içinde gerçekleşti.

Assimilyatsion protsesleri

Osmanlı İmparatorluğu topraklarını azar-azar kaybettikten ve hepten çöktükten sonra, yeni devletler ortaya çıktı, onun üzerine gagauzların dedeleri ve gagauzlar artık o kadar serbest gezemediler o topraklarda, hangileri önce Bizans İmparatorluğunun, sonra da Osmanlı İmparatorluğunun sınırları içerisinde giriyorlardı. Gagauzlar ister-istemez çeşitli devletlerin içinde yaşamak zorunda kaldılar, çünkü kendi topraklarına bağlıydılar, ve böylece, zaman geçtikçe, onlar êtnik kimliğini (soylarını) unutmaya başladılar ve kendilerini êtnik olarak ikilemede buldular (veya görmeğe başladılar): yunan-gagauz, bogar-gagauz, bulgar-gagauz vb. Bu problemle ilgili olarak araştırmacıların çok dikkatli olmaları lâzım¹⁹².

Tarihsel ve çağdaş zamanda gagauzların êtnodemografi gelişmeleri:

Çağdaş zamanda gagauzların çoğunluğu, bir bağımsız êtnos olarak, Bucak'ta - Bessarabiya'nın güney tarafında bulunan topraklarda korunabilmişler, şu an bu topraklar bağımsız Moldova ve Ukraina devletlerinin sınırları içerisinde bulunuyorlar. Bundan başka gagauzlar Kazakistan'da, Rusya Federatsionun'da, Amerika'da, Türkiye'de, Bulgaristan'da, Romanya'da, Yunanistan'da, Merkez Avrupa devletlerinde bulunmaktadır.

1787-1791-ci yıllarda Bucaa 1000 aile yakın (kişi olarak – 5000-dän çok) gagauz göçmenlerinden gelmişlerdi. Gagauz göçmenleri 1765-1770, 1775-1776-ci yılları arasında da gelmişler. Bu yıllarda gelenler Manjar, Kapaklı, Tomay köylerinde yerleşmişler. 1806-1812 rus-türk savaşı zamanında Bucak'a 1600 çok gagauz ailesi gelmiş, kişi olarak sayıları 9000-den çoktu.

XIX-cu asrın başlarında, 1818-ci yılda, Bessarabiya'da (Bender, İzmail, Greçan, Kodru uezlarında)¹⁹³, 2600 gagauz ailesi vardı, kişi olarak – 15000-den çoktular. XIX-cu asrın sonunda, 1897-ci yılda, rus imparatorluğu'nun insan sayımına göre Bessarabiya'da, Bucak'ta, kişi olarak 55800 gagauz yaşardı. Yazılara analiz yaparken görünür ki, 1897-ci yılda gagauz daha çokmuş, ama onları bulgar yada başka êtnonim olarak belirtmişler. 1930-cu yılda, Romanya insan sayımına göre Bessarabiya'da 98172 gagauz yaşardı. Daha sonra, Bucak'taki gagauz köyleri Sovyetler Birliği'nin içinde kaldılar.

¹⁹¹ ЛЕЖАН. Этнография Европейской Турции // Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом. Выпуск VI. Санкт-Петербург, 1864, С. 33.

¹⁹² РАДОВА (КАРАНАСТАС), О.К. Гагаузы Буджака. Этническая история и формирование этноса // Академия Наук Республики Молдова. Ежегодник Института межэтнических исследований. Том. I, Кишинэу, 2000, стр.92-93.

¹⁹³ Bu makalenin yazarı sadece Bender, İzmail, Greçan, Kodru uezların kuylerinde yaşayan insanların adlarına ve soyadlarına antroponimik analizini yaptı. O zamankı Basarabiya'nın başka uezdlarının küyelerinin insanlarına antroponimik analizini yapılar-sa, ozamanlar gagauzların daha çok olduklarını olur görebilelim.

1989-cu yılda, Sovyetler Birliđin son insan sayımına göre, bütün Sovyetler Birliği'nde 197757 gagauz yaşardı, onların 153458 (77,6%) – Moldova'da, 31967 (16,2%) – Ukraina'da, 12332-si (6,2%) – başka Respublikalarda.

İnsan sayımları gösterir ki, gagauz milleti toplu yaşıyor kendi êtnik topraklarında – Bucak'ta – Bessarabiya'nın güney tarafında.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra gagauz köylerin bir kısmı Ukraina'da kaldılar, bir kısmı da Moldova'da.

Sonuç fikirler:

Gagauzların ve onların dedelerinin tarihsel, kültürel ve êtnik gelişmeleri Güney-Doğu Avrupa'da oluştular.

Osmanlı ve Rusya İmparatorlukların, Güney-Doğu Avrupa devletlerinin davranışları çeşitli milletlerin tarihsel yollarına tesir ettiler. Osmanlı İmparatorluğu topraklarını azar-azar kaybettikten sonra, yeni devletler ortaya çıkıyor, onun üzerine Gagauzlar artık o kadar serbest gezemediler o topraklarda, nerelerde onların dedeleri yerleşmişlerdiler. Osmanlı-Rus savaşları zamanlarında ve yeni Balkan devletlerin temellenmelerinden sonra, milletlerin arasında çeşitli davranışlar başlanıyorlar, öylelikle çok göçmen ortaya çıkıyor.

Güney-Doğu Avrupa'da, artık bir bağımsız êtnos – “gagauz” gibi oluştuktan sonra, XVIII-ci asrın ortasından başlayıp, gagauzların bir kısmı Balkanlar'dan geri – Bessarabiya'nın Güney tarafına – Bucak'a göç ediyorlar ve oradaki yerli gagauzların ve diyer êtnosların içinde erleşiyorlar. Bu tarihsel Bessarabiya'daki topraklar — uzun zamanlar Bođdan voyvodalığın sınırları içerisine bulunuyorlardı, ama bu konuyla ilgili daha araştırmalar lââzım, çünkü Bucak'ın sınırları ve Bessarabiya'nın sınırları çeşitli tarihsel zamanlarda aynı deyildiler.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, Bessarabiya'nın toprakları Moldova'nın ve Ukrayna'nın devletlerin sınırları içerisine kaldılar, öylelikle Gagauzlar tekrar bölündüler. Burada görünür o paralel olaylar, neler olmuşlar XVIII-ci yüzyılın sonlarında, XIX yüzyıld ve XX-ci asrın başlangıcında.

Sonuç olarak diyoruz ki, Orhon yazıları dünyaya anıt taş gibi yazılı kaldılar. Bugün türkler var dünyaya neyle çıksınlar; kendi, evvelin derin zamanlarından gelen kültürünü gösterebilirler. Gagauzlar sa o evvelki kültürü canlı olarak binlerce yıl koruyup, bu güne kadar getirebilmişler. Şimdi bizler gagauz dilini ve kültürünü korumazsak, torunlarımız bizi affetmez. XIX. asrın sonunda gagauz diliyle ve Orhon yazılarıyla ilgili dünyaya önemli bilim açıklamaları yapılmıştır. Bu açıklamaları Alman bilim adamı – Tomson ve Rusya bilim adamı – Radlov dünyaya açtılar. Orhon yazılarını çözmeğe gagauz dili yardımcı olmuştu, demek ki, bizim dedelerimiz ve biz, o eski türk dilini ve kültürünü canlı devam ettirip korumuşuz. Düşünüyoruz ki, Orhon yazılarıyla ve gagauz diliyle büyük bir bağlantı olduğu için, XIX. asrın sonunda – XX. asrın başlangıcında Rus İmparatorluğu (Orhon yazıları dünyaya açıklandığı zaman) Bessarabiya'ya ekspeditsiya gönderdi ve rus êtnografı V.A.Moşkov gagauzların kültür zenginliğini toplayıp, onlarla ilgili dünyaya bir anıt taş dikti, gagauzların kültür mirasını korudu.

Bugün globalizatsiya dünyayı kaplamağa savaşıyor ve milletlerin canlarını, kültürlerini değiştirmeyi istiyor. Gagauzların maddi kültürleri ve tarihlerinin izleri İstanbul'da, Balıklı Ortodoks Mezarlığında, V.A.Moşkov'un ve başka yazarların

çalışmalarında, bu güne kadar korunulmuş, canlı olarak ta bugün Bucak'ta ve Güneydoğu Avrupa bölgelerinin başka yerlerinde de kısmen gagauzlarla korunmuşlar. Assimilyatsion protsesları çok hızlı gidiyorlar, bu sebeple, nasıl Orhon yazıları dünyaca korunulursa, gagauz tarihi, dili ve kültürünün de öylece bütün dünya tarafından korunması gerekiyor, çünkü bu millet ve kültürü dünya medeniyetinin bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

БАЛАСЧЕВ, Г. “Държавата на огузите в Добруджа” // Военни известия, Т. XXVI, 1917, №36.

БАСКАКОВ, Н.А. “Тюркские языки”, Москва, 1960.

БАСКАКОВ, Н.А. “Историко-типологическая фонология тюркских языков”, Москва, 1988, с.115-119.

ГАЙДАРЖИ, Г.А. “Гагаузский язык” // Российский этнограф. Этнологический Альманах, 1993, №17, с.184-198.

ГУБОГЛО, М.Н. “Этническая принадлежность гагаузов (Историография проблемы)” // Советская этнография, 1967, №3, с.159-167.

ГУБОГЛО, М.Н. “Гагаузы” // Народы России. Энциклопедия, Москва, 1994, С.128.

ДИМИТРОВ, Г. “Гагаузи. Потеклото и происхожнито на думата”, Известия на Варненско археологичното дружество, Варна, 1909, №2, с.15-25.

ЗЕЛЕНЧУК, В.С. “Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (этнические и социально-демографические процессы)”. Кишинев, 1978, с. 287.

КАРАНАСТАС-РАДОВА, О.К. “Гагаузы в составе задунайских переселенцев и их поселения в Буджаке (конец XVIII – первая четверть XIX вв.)”. Кишинев-Комрат, 2001, 133 с.

КУРОГЛО, С.С. “Семейная обрядность гагаузов в XIX - начале XX вв.”, Кишинев, 1980. ЛЕЖАН. “Этнография Европейской Турции” // Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом, Выпуск VI., Санкт-Петербург, 1864, с.33.

РАДОВА, О.К. “Гагаузы Бессарабии. Расселение и численность в XIX в.” // Этнографическое обозрение, Москва, 1997, №1, с.121-128.

РАДОВА (КАРАНАСТАС), О.К. “Гагаузы Буджака. Этническая история и формирование этноса” // Ежегодник Института Межэтнических исследований, Том I., Кишинэу, 2000, с.90-93.

РАДОВА-КАРАНАСТАС, О.К. “Путь к себе: Аспекты истории, культуры, демографии, этногенеза гагаузов”. Выпуск I., Кишинев, 2008, 297 с.

РАДОВА-КАРАНАСТАС, О.К. “Путь к себе: Аспекты истории, культуры, демографии, этногенеза гагаузов”, Выпуск II., Кишинев, 2009, 371 с.

CARANTINI. Dictionaire des nationalites et des minorites en. U.R.S.S., Paris, 1990. P.78.

KARANASTAS-RADOVA, O.K. “Tuna ötesi göçmenleri ve Gagavuzlar – 19. Yüzyıl sonları – 20. Yüzyıl başları”. Rusça'dan Türkçe'ye çeviren Prof. Dr. Mehman MUSAOĞLU. Türk dünyası yazarlar ve sanatçılar vakfı “TÜRKSAY”, Ankara, 2004, 149 s.